

54612
82/19FI T56

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

157. szám

KOVÁCS FLÓRA

2016 DEC 05.

Szembenézések

A MEGLÁTÁSOK TAMÁSI ÁRON SZŰZMÁRIÁS KIRÁLYFI CÍMŰ MŰVÉBEN

„Szem szemnek kútjába esett.”¹

Tamási Áron: *Szűzmáriás királyfi*

...Tamási Szűzmáriás királyfi című könyvében egy olyan jelentésháló képződik meg az olvasó szeme előtt, amely a látás tematizálásától indítva a szép és a fenséges közötti átmeneteket, e kettő attribútumait érzékenyen köti össze...

Jelen tanulmány Tamási Áron *Szűzmáriás királyfi* című könyvében a *szép* és a *látás* kérdéskörét járja körül s közben a *fenséges* kérdésére is kitekint. Az írás erőteljesen összpontosít Immanuel Kant *szépről* és *fenségesről* szóló elemzéseire², illetve Makkai Sándor e tárgyban tett megjegyzéseire.³ Makkai egyébként rendkívül hamar írt egy kritikát Tamási *Szűzmáriás királyfi* című könyvéről, s ebben nagy jelentőséget tulajdonít a műnek: „[h]ogy a műfaj kérdésével gyorsan végezzek, mindjárt kijelentem: Tamási könyve nem regény. Ez azonban nem is fontos erre a könyvre nézve. Sokkal fontosabb az, amit tényleg ad egy nagy székely mese köntöskében.”⁴ E sorok előtt azonban Makkai megállapítja: „anélkül, hogy erdélyisége és székelysége csak kuriozitás, tájszólás,

¹ Tamási Áron: *Szűzmáriás királyfi*. Budapest, Athenaeum, é. n. [1928, 1929], 73.

² Immanuel Kant: *Az ítélőerő kritikája*. Ford. Papp Zoltán. Szeged, Ictus, 1997.

³ Vö. például Makkai Sándor: *A szépség hazája* [1923]. In Uő.: *Erdélyi szemmel*. Gondozta és a bevezető tanulmányt írta Végh Balázs Béla. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2009. 26–37.; Makkai Sándor: Kant. In *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 1924. 7. sz. 203–207. [http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1456.pdf] Itt és most nem térek ki Makkainak az „erdélyi magyar irodalmat” érintő vizsgálódásaira, legfeljebb csak utalok rájuk, amikor ez szükséges. Emellett a felekezeti eltéréseket sem jegyzem, lévén, hogy Makkai (is) ezeket az irodalmon kívüli jegyek közé sorolja. Vö.: Makkai Sándor: *Közönség és irodalom* [1927]. In Uő.: *Erdélyi szemmel*. I. m. 70–84. kiemelten 80–81.

A kérdéskörrel való gondolkozás során Orbán Gyöngyivel való levelezésem termékenyen hatott, ennek lehetőségét és a beszélgetést köszönöm.

⁴ Makkai Sándor: Tamási Áron új könyvének jelentősége [1928]. In *Erdélyi Helikon*, 143–146. 143. [http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/erdelyhelikon/pdf/BCUCULUJ_FP_247244_1928_001_001.pdf]

vagy provinciálizmus lenne.”⁵ Amikor Láng Zsolt elismerően nyilatkozik az általa regényként definiált műről, hasonló meglátással rendelkezhet, mint ami Makkai idézett, második megjegyzéséből kiolvasható: „[m]ás ízű, más formájú mondatai kiemelkednek a kortársak klisémondatai közül, nincsenek bennük populista szellemű kifakadások”⁶. A *Szűzmáriás királyfi* vegyes fogadtatása⁷ ezekből a meglátásokból éppúgy következhet, mint a Láng által is hangsúlyozott zavarba ejtő állapotból, amit az olvasónak a regénnyel⁸ való első találkozása kivált: „[h]ogy mi minden nem a *Szűzmáriás királyfi*, könnyen felsorolható, mert látható, mi van körülötte. Hogy mi valójában, azt már nehezebb felsorolni. Éppúgy a rejtély, a ki nem mondás nyújtja lényegének kimeríthetetlen megfogalmazását, miképpen az eredet körüli homály avatja elevenné a nép önképét. Mintegy álombeli állapotban jelentkezik, ami szokatlan erőt ad neki.”⁹

E regény képiséghez való kapcsolódását jelezheti az is, hogy mennyire közel van Tamási *Ősvigasztalás* című drámájához, így egy várható színházi megvalósulás forrásához.¹⁰ A két mű közötti egyezéseket, eltéréseket lehetne sorolni, továbbá a dráma sajátosságainak jegyeit egybegyűjteni e regény kapcsán, ám most a *szép* megjelenéseire, az annak dekódolásában fellelhető eltérésekre összpontosítok. A *szép* kérdésköre nyilvánvalóan nem válhat el a *látás*tól, ám a további együtt tárgyaláshoz szükséges lesz a *szép* egy lehetséges, viszonylag közkeletű definícióját megadni. Míg a meghatározást próbáljuk kieszközölni, figyelembe kell vennünk a fogalom múltjának feltárása közben, hogy Gadamer a szépről szólva mindegyre a *természeti szépet* említi Kant-tanulmányozásai során: „[...] Kant gyakori példálózásainak forrása nem annyira a művészi, mint a természeti széphez való esztétikai viszony! Ez azonban – mutat rá Gadamer – nem jelenti azt, hogy kérdésfelvetése veszítene valamit a számkra megmutató aktualitásából. Bár Kant esztétikai vizsgálódásainak a tárgya nem a műalkotás, hanem az ízlés, az esztétikai tetszés struktúrája, mindabból, amit ezzel kapcsolatban megállapít, nem zárja ki a művészet tapasztalatát. Sőt, művének bizonyos fejezetei egyértelművé teszik, hogy a természeti szépre és a művészetre egyaránt érvényesnek tartja az

⁵ Uo.

⁶ Láng Zsolt: *A Szűzmáriás királyfi körül*. In Uő.: *Tója vagy tottja. „A” „romániai” „magyar” „irodalom” „története”*. Kolozsvár, Koinónia, 2008. 56–62. 59. A folytatásban még Láng pontosan azoknak az elemeknek a hiányát említi, amelyek irodalmon kívüliek. Részint e hiányok miatt értékeli a művet. Makkai ugyancsak előveszi az irodalmon kívüli elemeket, s ezek tényleges kívülmaradását is szorgalmazza *Közönség és irodalom* című írásában. (Nem tanulmányozom most a transzilvánizmushoz kötődő meglátások jellegzetességeinek olvasását, ezt megtettem *A közösség a kortárs erdélyi drámában és színházban* című kötetemben. Vö.: Kovács Flóra: *A közösség a kortárs erdélyi drámában és színházban*. Budapest, FISZ, Minerva Könyvek 3., 2013.)

⁷ E fogadtatás a szakirodalomban többször említődik. Vö. pl.: Ungvári Zrínyi Ildikó: *A kicsi és a nagy: Tamási és Tamási*. In Uő.: *Látványolvasás*. Kolozsvár, KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Ariadne könyvek, 2004. 9–46. vagy Z. Szalai Sándor néhol személyes hangú megállapításait: Z. Szalai Sándor: *Az eszményi küldetésstudat buktatói*. In Uő.: *„Hit a harcban, remény a bajban”*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991. 39–45.

⁸ A továbbiakban én is regényként nevezem meg a *Szűzmáriás királyfi*t, hiszen Makkai nem argumentálta elméleti szempontból, hogy Tamási e műve miért nem tartható regénynek.

⁹ Láng: *l. m.* 59.

¹⁰ Ungvári Zrínyi Ildikó „szomszédságban születésként” nevezi meg e közléseket, in Ungvári Zrínyi: *A kicsi és a nagy: Tamási és Tamási*. *l. m.* 9.

ízlés általa leírt működését.”¹¹ A szép kanti meghatározását adja Makkai is „emlékezőszövegében”: „*létérdekről* nincsen szó benne; pusztán a tárgy *minősége* ragad meg örömmel vagy fájdalommal és ezért a szép a *minden érdek nélkül tetsző minőség*.”¹²

Makkai *A szépség hazája* című írásában Kantra támaszkodva emeli ki az érdeknélküliséget, a hasznosság elvetését. A hasznosság semmiképpen sem kötődik gondolatrendszerében a megoszthatósággal, ugyanis a *szép* megosztása, egyáltalában külsővé tétele (részben más által is befogadhatóvá avatása), a róla gondolkodás a *szépet* megtapasztaló individuum számára elemi vállalás:

„Ha egyszer a művész feltette az életét a maga megtalálta szépségre, ha egyszer az élet vad tusájában agyongyötört szemlélő, mint az utolsó szalmaszálba, görcsösen belekapaszkodott a maga által [annak] felismert szépségbe, amelyben elmerülve olyan gyógyszerrel talál, ami drágább neki még az életénél is, akkor többé nem közönyös elméleti kérdés a szépség hazája és mivolta, de olyan létérdek, amely az önfenntartás ösztöni erejével áll szembe az igazát lerombolni és elrabolni készülő támadásokkal.”¹³

„A szellemnek és a természetnek a *szépségben* való találkozása tisztán *lelki élmény*, a kép, amelyben ez megtestesül, akármiféle természetű legyen is, (költői, zenei, képzőművészeti) tisztán *lelki kép*. De mint ilyen, csak látójának, átélőjének tulajdona. Hogy közkinccs lehessen: valóságosan *érezkíteni kell* ezt a lelki szépséget a beszéd, a hang, a mozdulat, a szín és vonal matériájában.”¹⁴

A *szép* problematikájának regénybeli fejtegetése előtt e Tamási-mű látásra való utalásait kell tisztázni. A *látás* természetére vonatkozó nyelvi egységek sokasága nem véletlen a regényben [példaként pár: „ivott a szemével” (8.), „sasnéző szemeivel úgy odaömlött a jegenyefákkal versenyző toronynak” (9.), „s a látás közepében, tornyával és homlokával keletnek, már ott állott a templom” (30.), „szem szemnek kútjába esett” (73.) „minden dolgok látása” (94.)]. Egyfelől a *látás* a teológiai diskurzusban a részesülést, az ünnepben levést, a nemkívül-állást emeli ki, szemben a *nézés* révén sugallt külső szemlélődő pozíció megerősítésével. Ezt részint Tamási aláhúzza, részint pedig a *nézés* bemutatásának nyelvi alakja mellé helyezett valamely, a hitvilághoz kapcsolt elemmel a *nézés*t képes a *látáshoz* közelívé alakítani¹⁵. A *látás* eseménye emellett még úgy jelenik meg néhol a regényben, mint az individuum önnönmaga kívülre helyezése, mely egyben az istenihez való kapcsolódást is prezentálja: „[d]e a szeméből szomorúságnak szekerei indultak, sűrűn, végtelen sorban, szállítván keservet és égi szerelmet, lelket és vérzúgás hírét az egyedülvaló Isten udvarába”¹⁶. A *látás* révén keletkezett egység a *látáson* túli lehetőségét ugyancsak képviselteti a regényben („S mintha

¹¹ Orbán Gyöngyi: *Esztétikai olvasókönyv a szép aktualitása kérdéséhez*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2002. 232–233.

¹² Makkai: *Kant*. I. m. 206.

¹³ Makkai: *A szépség hazája*. I. m. 26–27.

A két idézetnél a *létérdek* nem ugyanazt a szemantikai mezőt aktiválja, ugyanis a *Kant* című szövegben a *létérdek* nélküliség arra vonatkozik, hogy az adott tárggyal kapcsolatban az individuumnak semmiféle érdeki irányultsága nincs.

¹⁴ Makkai: *A szépség hazája*. I. m. 35–36. Kiemelések az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadásában [http://makkaisandor.ro/images/pdf/Erdelyi%20szemmel.pdf].

¹⁵ Tamási: *I. m.* 12.

¹⁶ Uo. 146.

az értelem és a látás határán túlról angyalok száján nyílt volna ki, úgy csendült fel a sötétben az ének¹⁷).

Másfelől a Nap és a Hold jelenléte a *látás* tematizálásakor nem tekinthető esetlegesnek a *szentség* vonatkozásában; ugyanis a hit Babba Mária mindent látásáról, az Isteni mindent látásról igen koncentrált módon jelenik meg a műben. E mindent látás (és mindent hallás) elégséges voltát a csak a materialist olvasó hivatalosság regénybeli megjelenése vonja kétségbe:

„A jegyző írta.

– Valaki hallotta-é? – kérdezte.

– Hallotta az Isten.

– *Más tanú kellett volna! Így ki hiszi, s ki nem.*”¹⁸

Csorja Boldizsár (Bódi) az önnönmaga *látott szépet* egy erőteljes Mária-kultusz hevületében külsővé akarja alakítani, megoszthatóvá szeretné tenni, vagyis egy Mária-festményt óhajt közreadni.¹⁹ Mivel Bódi *meglátta*, felfedezte a *szépet*, ezért az arról való elmélkedés és *beszélgetés* kívánsága elemi erővel hat rá; a festmény elkészítése ilyen értelemben a *beszélgetés*re nyitás miatt megy vége. Ha egy másik individuum is *meglátja* a *szépet*, akkor a *beszélgetés* létrejöhethet, hiszen ha ez individuum *meglátta* a festményben a *szépet*, akkor részesül benne. Ez a részesülés, azaz a *szép meglátása* elvárható lenne, de nem feltétlenül következik be, ha az erre vonatkozó kanti elgondolást követjük: „[m]ert ha valaki tudatában van annak, hogy a valamely tárgy felett érzett tetszés nála magánál minden érdek nélkül való, akkor ezt a tárgyat nem ítélni meg másként, csak úgy, hogy annak mindenki számára a tetszés alapját kell jelentenie. Mivel ugyanis a tetszés nem a szubjektum valamely hajlamán alapul (és nem is valamilyen megfontolt érdeken), hanem az ítéelő teljesen *szabadnak* érzi magát a tárgy iránt tanúsított tetszés tekintetében, ezért nem találhat a tetszés alapjaiként olyan privátfeltételeket, amelyekhez egyedül az ő szubjektuma kötődne, s így a tetszést olyasvalamin alapulónak kell tekintenie, amit mindenki másnál is előfeltételezhet; következésképp azt kell hinnie, hogy alapja van mindenki mástól hasonló tetszést elvárni. Az ítéelő ezért úgy fog beszélni a szépről, mintha a szépség a tárgy mibenlétéhez tartozna [...] az ízlésítélethez a szubjektív általánosság igényének kell hozzátartoznia.”²⁰ Makkai élesebben fogalmaz a *szép* nemdekódolása esetében: „[a] szép önértékű, objektív és állandó, s ha vannak lelkek, akikre nincs hatással, az nem az ő illuzórikus voltát, hanem az illető lélek salakosságát bizonyítja. A hozzá méltó lelkekből a föltétlen tetszés hódolatát váltja ki.”²¹

A *Szűzmáriás királyfi*ban megjelenő *szép* olvasásának képtelensége egyrészt magyarázható a lélekhez párosítható hiányosságokkal, másrészt az elidőzés meg-nem-valósulásával, harmadrészt pedig a hasznossághoz és a logikához szoktatott individuum nem-széphez való kötődésével. A kijelentés első részének alátámasztására hozható fel a Makkai-idézet, a másodikra sokkal inkább a Kantnál szereplő *elidőzés* kritériuma felel²². Tamási művében a Mária-

¹⁷ Uo. 149.

¹⁸ Uo. 228. Kiemelés a kötetben.

¹⁹ Hangsúlyozni kell, hogy nem az ekphraszisz milyenségére és nem ekphraszisz-elméleti fejtegetésekre óhajtok kitérni.

²⁰ Kant: *I. m.* 125–126.

²¹ Makkai: *A szépség hazája. I. m.* 35.

²² Kant: *I. m.* 138.

festményt elismerők magát a festményt követik; amíg lehet, megkísérlik követni szemükkel, el akarnak nála *időzni*. Ezt teszik a diákok és a falubeliek is: „[é]s a diákok is megnézték a legényt, aztán dobogó szívükkel és a szemükön kirepült lélekkel rászálltak a képre. [...] Nézték, mint az égi tüneményt. [...] S ahogy kilépett, *utánazúdultak a diákok mind*, és örömkialtásokkal folytak a nyomában, mint a megáradt tavaszi folyó; és tódultak, és zengtek, és virított az arcuk, s a szemük tűzzel kiáltott és a lelkük a magosra tartott képre repült, mint az olajágra egykor a galamb. [...] Százszor megnézték a fényben feredő képet, aranyrámáját megsimogatták sorra, s égett az önérzettől a szemök. [...] Ahogy közeledett feléjük, rögtön a képre estek szemekkel a férfiak, hogy mutassák: ezt nem lehet eleget nézni!”²³ Tamási gúnyt is alkalmaz, hiszen a Mária-festmény rámájától való elbódulást húzza alá²⁴. A humor forrása mellett a *szép* megfosztása történik; Kant éppenséggel az aranyozott rámát, a keretet a *szép* kárához való hozzájárulások közé sorolja²⁵. Nem tekinthetünk el attól sem, hogy pont egy Mária-festményt keretez egy valószínűleg giccsbe hajló aranyozott ráma, amelyet még simítgatnak is.

A „hivatalos olvasók”, director Korbuly és a falu papja a Mária-festmény által sugallt nem kanonizált értelmezést kéri számon: Mária hogyan lehet mezítláb, fedetlen karral, világi jegyeket magán tudva, és hogyan is támaszthat fel halottakat. Ez olvasók a Mária-képet nem tekintik *valamire jónak*²⁶, hasznosnak, hiszen „nem áhítatgerjesztő”²⁷. Ők a *járuelkos szép* mellett voksolnak, a *szépnek* a *jóval* való találkozására, egybegyűrésére mellett.²⁸ Bár az átmenetiség a falu papja esetében megmutatkozik, csak az őt felügyelő²⁹ Bódinál találjuk ennek dekódolását; a pap ellenben rögtön korrigálja is „eltévelyedését”:

„[r]ápillantott a pap a ragyogó képre, nézte és megcsillant önkéntelen a szeme, de Bódi látta, hogy valahol bent csillog messze, mintha az apja, vagy a nagyapja mosolyogna ottan. Aztán kihúnyt a tűz hirtelen szeméből.
Az arca szigorú lett.
A homloka ráncos lett.
A szíve ezeréves lett.
A lelke leszállott varjú lett.”³⁰

²³ Tamási: *I. m.* 201., 202., 204., 208.

²⁴ S ezt fokozza még lentebb: „Akárki festette, de *nézze meg azt a rámát!* Az ette meg a három földet! De látszik is rajta, mert aranyból van az, tisztelendő úr!

– Aranyból biza! – zúgták reá.

Nem vették észre, hogy Bódinak megváltozik az arca. Pedig a kín végigjárta hosszan a testét, mintha összetörték volna szívében ismét egy Máriát.” In Uo. 209.

²⁵ Kant: *I. m.* 142.

²⁶ Uo. 121.

²⁷ Tamási: *I. m.* 210.

²⁸ Vö.: „e szabályok révén a szép a jóra irányuló szándék eszközeként lesz használható, arra, hogy az elme önmagát fenntartó és szubjektív általános-érvényűséggel bíró hangoltsága támasztékává váljon annak a gondolkodásmódnak, amely csak fáradságos törekvéssel tartható fenn, viszont objektíve általánosérvényű.” In Kant: *I. m.* 147.

²⁹ A felügyelet problematikájához vö. a Michel Foucault gondolatmenetétől ihletett Georges Banu-fejtegetéseket: Banu, Georges: *A felügyelt színpad*. Ford. Koros Fekete Sándor. Kolozsvár, Koinónia, 2007.

³⁰ Tamási: *I. m.* 208.

Ez átmenetiség révén jegyzett köztes állapottal kapcsolatban, még ha az pillanatnyinak is gondolt, nem tud kellőképpen érvelni a pap a falusiak felvetéseire, ily módon pedig mind tekintélyt, mind vitát veszít felekezetével „szemben”.

A *szép* melletti *fenséges* sem idegen a Tamási-regénytől. Ez utóbbi kiemelten a természettel való vonatkozásban mutatható ki leginkább. Nem meglepő így számunkra, hogy az éppen e kötetet elemező Makkai 1923-as esszéjében a természet *széppel* rokonítását kissé kevésbé gondolja jogosultnak: „[a] természet esztétikai rajongói, ha szinte vallásos kultuszt is űznek, a legjobb esetben önámítók, mert amit a természetben szépségként imádnak, azt a természetbe maguk vetítették bele, s ezért soha nem is tudják tisztázni sem maguk, sem más számára a szépség problémáját.”³¹ Valószínűsíthető a szemléletbeli rokonság a két szerző meg látásában. A rajongás és a hozzá közeli felindulás érzése a *fenségeshez* kapcsolódik erőteljesen, és akár e gondolatsor révén is megállapítható, hogy Makkai talán ez attribútum miatt sem óhajtotta a természet kiváltotta reakciót a *széppel* megfeleltetni esszéjében.

Tamási regénye az olvasót mindegyre a *szép* és a *fenséges* közötti jelenség szemlélésében részesíti, kiváltképpen nyelvi játék szintjén:

„Különös napáldozat volt. A fény kedélyborzoló özönnel hullott Budvára fejére és átváltozván színarannyá, mint isteni verejték, úgy folyt alá a székely őshegy nyaka között.

A látványra kicsi Bódi is felült hevertéből a fiatal gyertyános szélén. Kalapját letette s mintha úszni akarna a szépség véghetetlen vizén, úgy feszült gyermekfeje az őszi színben. Öröm áramlott az arcán, erő és növekedés nedve szabad, barna nyakán. Rajongó lelke kinyílvá fűrdött a fényben és esküdni mert volna, hogy Szabadságnak hívják az istent.”³²

A kanti gondolkodás a *fenségeshez* párosítja a *határtalanságot*. Ha a gyertyánoshoz mint formához és annak elhatároltságához³³ társítjuk a megállapításokat, akkor ténylegesen a *szép* példájára bukkanunk rá, ellenben ha nem egy ilyen társítást végzünk, abban az esetben a *fenséggel* számolhatunk. A szépség „véghetetlensége” annak határtalanságát jelöli, e „véghetetlenség” ellenben nem is a gyertyánoshoz kötődik főképpen, hanem a Nap útját kísérő színekhez, azok határtalanságához, amelynek típusát Tamási a Nap, a víz (és a hó), a mező révén emeli be legszívesebben könyvébe.³⁴ A *fenségeshez* tartozó negatív öröm, mely a csodálattal vagy a tisztelettel fordítható le, érhető tetten ebben az összefüggésben.³⁵ A narrátor megjegyzi, hogy Bódi testileg is részt vesz a csodálatban, megszólítva érzi magát. Egy ilyen megszólítotttság pedig nem szokatlan a *fenséges* kapcsán. Tamási viszont a határtalanságot nemcsak közvetlenül fűzi a természethez, szereti az átkapcsolásokat is: a halál utáni lét, az

³¹ Makkai: *A szépség hazája*. I. m. 29.

³² Tamási: I. m. 17–18.

³³ Vö.: Kant: I. m. 162.

³⁴ A Kant rendszerét mélysegeiben tárgyaló Friedrich Schiller is ír a véghetetlenség feltűnéseiről a *fenséges* kapcsán: „a fenséges láttán azért érezzük magunkat szabadnak, mert az érzéki ösztönöknek nincs befolyásuk az ész törvényadására, mert itt a szellem úgy cselekszik, mintha semmilyen más törvények nem lennének érvényesek rá, csak a sajátjai.” „[a]zért telik gyönyörűségünk az érzékileg végtelenben, mert képesek vagyunk elgondolni azt, amit az érzékek már nem fognak fel, s amit az értelem már nem ragad meg fogalmilag.” In Friedrich Schiller: *A fenségesről*. In *Uő.: Művészet- és történelemfilozófiai írások*. Ford. Papp Zoltán, Mesterházi Miklós. Budapest, Atlantisz, 2005. 353–371. 357., 358.

³⁵ Kant: I. m. 163.

általa létrejött halhatatlanság³⁶ a körforgással a határtalanságot mutatja meg. Ezt nagyon aprólékosan előkészíti a szerző, hiszen Ambrus porrá válásának (elhamvasztásának) egyik indoka a kötet megelőző részeiben fellelhető: „és vélők bandukolt Péterfi Miháj balról, és mint a bölcs, úgy nézte az útporát, amely tán ember vala egykor.”³⁷

Kant a *szép*hez és a *fenséges*hez egyaránt a morális hangoltságot párosítja,³⁸ ugyanakkor a *fenséges* esetében valamiféle olyan gondolkodásmódot feltételez, amely mégis a természet-től van adva egy nézőpont lehetőségében, és amely csak és kizárólag az emberié lehet: „a fenségest csak nem tulajdonképpen módon mondhatjuk természetinek, mert voltaképpen pusztán a gondolkodásmódnak kell tulajdonítani, vagy még inkább annak az emberi természetben meglévő alapzatnak, amelyen e gondolkodásmód nyugszik.”³⁹ Bódi számára a szabadság, a végtelenség érzése s a narrátor által „istenlehetőnek” tulajdonított havasok⁴⁰ látványa a *fenséges*ben megmutatkozó gondolkodásmódot realizálja.

A fenti fejtegetéseket követve talán megállapítható, hogy Tamási *Szűzmáriás királyfi* című könyvében egy olyan jelentésháló képződik meg az olvasó szeme előtt, amely a *látás* tematizálásától indítva a *szép* és a *fenséges* közötti átmeneteket, e kettő attribútumait érzékenyen köti össze.

³⁶ Az itt bemutatott halhatatlanság a határtalansághoz kapcsolódik; a halhatatlanság utódnemzéshez kötődésének Foucault révén is elemzett típusa ugyancsak olvasható a *Szűzmáriás királyfi*ban, hiszen pont e halhatatlanság elérése miatt óhajtana Bódi a Csorjáknak egy utódot. (Vö.: Michel Foucault: *A szexualitás története, A tudás akarása*. Ford. Ádám Péter. Budapest, Atlantisz, 1996.; *A szexualitás története, A gyönyörök gyakorlása*. Ford. Albert Sándor, Szántó István, Somlyó Bálint. Budapest, Atlantisz, 1999.; *A szexualitás története III., Törődés önmagunkkal*. Ford. Sujtó László. Budapest, Atlantisz, 2001.) A szellemi termékek által képviselt halhatatlanság szintén említődik a kötetben akkor, amikor Bódi lehetséges előmeneteléről tárgyalnak.

³⁷ Tamási: *I. m.* 185-186.

³⁸ Az idézett Schiller-egység ugyancsak tárgyalja a morálist, miközben a Kantnál is megjelenő kettősséget említi a *fenséges* esetében: „A fenséges érzése vegyes érzés. Áll egyrészt a *viszolygásból*, mely legmagasabb fokán borzadályként nyilvánul meg, másrészt az *örvendezésből*, mely az elragadtatásig fokozódhat, s bár tulajdonképpen nem öröm, finom lelkek számára minden örömnél magasabb rendű. Hogy két ellentmondó érzet ily módon összekapcsolódik egyetlen érzésben, az cáfolhatatlanul bizonyítja morális önállóságunkat.” In Schiller: *I. m.* 357. Kiemelések a kötetben.

Schiller emellett a *szép* és a *fenséges* összefonódása mellett látszik érvelni: „[c]sak ha a fenséges frigyre lép a széppel, s mi egyformán kiműveltük magunkban a fogékonyságot mindkettő iránt, csak akkor vagyunk kiteljesedett polgárai a természetnek anélkül, hogy emiatt rabszolgái lennénk, s eljátszanánk az intelligibilis világban érvényes polgárjogunkat.” In Uo. 368.

A tanulmányban most nem elemzem Schillernek a néhol Kanttal vitatkozó *Kallias, avagy a szépségről* című szövegegyüttesét, vö.: Friedrich Schiller: *Kallias, avagy a szépségről*. In Schiller: *I. m.* 23-71.

³⁹ Kant: *I. m.* 203.

⁴⁰ Vö.: Tamási: *I. m.* kiemelten pl. 94.